

Kritika a „zjevení“. Recepce Březinova díla v letech 1893–1918

Michal Topor

michal.topor@ipsl.cz

<https://dli.cuni.cz/course/view.php?id=5938> (moodle: pracovní prostor)

Zlatá Praha 35, 1917/1918, č. 50, II. 9.
1918, s. 598 (k článku Emanuela
Chalupného Ze života Otakara Březiny)

Harmonogram

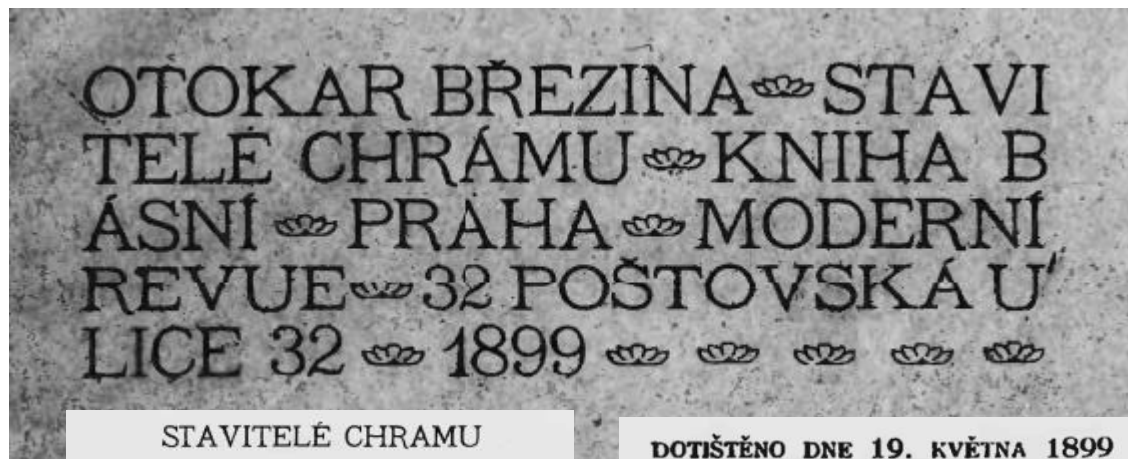
- 22. 2. – úvodní seminář; sonda – polemika Niva, Literární listy / Lumír
- 1. 3. – 1894/1895 – F. V. Krejčí (pojem dekadence); kniha *Tajemné dálky*
- 8. 3. – ještě ke kritické reflexi *Tajemných dalek*
- 15. 3. – 1896: kniha *Svítání na západě*
- 22. 3. – 1896: kniha *Svítání na západě*;
- 29. 3. – 1896 – 1897: *Svítání na západě* (zbytek); *Větry od pólů* (Krejčí, Šalda)
- 5. 4. – 1898, 1899: F. V. Krejčí: *K estetice symbolismu*; kniha *Stavitelé chrámu*
- 12. 4. – 1901: kniha *Ruce*
- 19. 4. – 1903: kniha *Hudba pramenů*; Marten; Bouška; Chalupný; Dykova vystoupení
- 26. 4. – 1908: jubilejní rok
- 3. 5. – 1909: Hoffmann; Zweig; Hýsek; Šaldova *Moderní literatura česká*
- 10. 5. – 1912–1913: *Básnické spisy*; Chalupný; Saudek; Šalda (v *Duši a díle*); Medek; Záhoř
- 17. 5. – 1916: Martenův *Akkord*

F. V. Krejčí: K estetice symbolismu. *Rozhledy* 7, 1897/1898, č. 2, 15. 10. 1897, s. 51–54, č. 3, 1. 11., s. 99–105, č. 4, 15. 11., s. 152–154, č. 6, 15. 12., s. 262–266, č. 7, 1. 1. 1898, s. 314–314, č. 8, 15. 1., s. 360–364, č. 9, **1. 2. 1898, s. 405–410** [https://archive.org/stream/rozhledy08unkngoog#page/n63/mode/2up – a dál]

*

F. V. Krejčí: Otokar Březina: Stavitelé chrámu. *Rozhledy* 8, 1898/1899, č. 19, 1. 7. 1899, s. 837–842 [R1 / Sabina Ali]
Vbk: Z literatury. České spisy. *Národní listy* 39, 1899, č. 207, 28. 7., s. 3 [R2 / Helena Formánková]

Otakar Theer: Otokar Březina: Stavitelé chrámu. *Lumír* 28, 1899/1900, č. 1, 20. 9. 1899, s. 12 [R3 / Kateřina Segešová]

STAVITELÉ CHRÁMU

Viděli jsme zástupy nesčíslné. Ponúrou majestátnosti věcí
kráčeli smitni. Cizí byly si duše jak by každá z jiného světa
po tajemném ztroskotání zachránila se na zem.
I snily o svých ztrátách.

O samotách uprostřed magických lesů, nad nimiž slunce
podobno ptáku zlatými křídly nekonečnými brázdilo ether;
celým vesmírem letěla jeho píseň o slávě života
harmonického,
o zázracích tvůrčího jitra v zahradách země a podmořských
nížin,
z modrých prerich vzduchu a vody:
v oceány se sklánělo v žízni a pijic rozvinulo je bouří,
v jeskyně amethystové pod ledovci západů do hnízda
horských růží šlo spáti
a jeho sen viditelný, hra tisíců bratrských slunci,
tančících v rytmech hudby melancholické, vznášel se
nekonečnostmi
zářící lásku, Noc dávala hovořit květům o jejich léčivé síle
a opojení, jež dřímá v hroznech a máku, Znali jemná
slova,
jež jako rozhozené zrní lákají ptáky. A zvířata lesní,
která neokusila krve, je přítulně navštěvovala.

Snili o městech, jež vládou nad zeměmi. O rozkoši práce,

DOTIŠTĚNO DNE 19. KVĚTNA 1899
NA STROJÍCH EMANUELA STIVINA
KNIHTISKAŘE V PRAZE
6 MYSLÍKOVA ULICE 6
PRO VYDAVATELSTVO
MODERNÍ REVUE
V PRAZE

❁ ❁ ❁ ❁ ❁

Zpěv staletíni bloudící táh' naší touhy snem,
ze zahrad, kam jsme nevešli, dech květů roztál v něm,
jak oblak reviditelný se snesl kolem nás
a deštěm vůni, chladnoucí, se v tichých, těžkých tónech třás'.

V mlh jeho stínu etherném nás míjel cizí den,
jenž dosud přival růží svých nám nesvál do oken,
a lásky srpnem bez konce na naše nívy nezaleh',
však za obzorem vinicím dal zráti ve svých úpalech.

Zpěv staletíni bloudící táh' naší touhy snem,
tep srdcí, zrychlen Blížením, se v rytmech třásil v něm:
krok Mistrův času po vlnách a sestup svatých vidění
po schodech září měsíčních a v bílých blesků odění.

A tichem našich modliteb se sesílil a hřměl,
jak v tisícercích blankytů by klenby narážel,
a světlá rozkře, do noci jež z vln mu stoupala,
jak kdyby dnem se rozlila a všechny světy koupala.

STAVITELÉ CHRÁMU

ZPĚV STALETÍMI BLOUDÍCÍ
STAVITELÉ CHRÁMU
VIGILIE
JSEM JAKO STROM V KVĚTU . . .
SMUTEK HMOTŮ
DOUPATA HADŮ
NAD VŠEMI OHNI A VODAMI . . .
SVĚT ROZKLÁDÁ SE . . .
ZAS VE VIDĚNÍ PROROCKÉM
TĚLO
SE SMRTÍ HOVOŘÍ SPÍČ . . .
APOTHEOSA KLASŮ
KDYŽ NERE VAŠE OKNA OZÁŘÍ . . .
SVĚT ROSTLIN
PROROCI
HVĚZD HASNOU TISÍCE . . .
MILOST
ZEMĚ VTRŽŮ
POZDRAVŮJME JARO

F. V. Krejčí: K estetice symbolismu. *Rozhledy* 7, 1897/1898, č. 2, 15. 10. 1897, s. 51–54, č. 3, 1. 11., s. 99–105, č. 4, 15. 11., s. 152–154, č. 6, 15. 12., s. 262–266, č. 7, 1. 1. 1898, s. 314–314, č. 8, 15. 1., s. 360–364, č. 9, 1. 2., s. 405–410

K ESTHETICE SYMBOLISMU.

51

pádu a možnost vlastní existence. Jest to osudný omyl, myslí-li, že mohou být něčím sami o sobě, bez strany mladočeské. Takovým osudným omylem byla také i odbojná kandidatura p. Sokolova.

K estetice symbolismu.

Napsal F. V. Krejčí.

Dnes už nemůže být o tom pochybnosti, že onen způsob lyriky, jemuž jsme zvykli říkat symbolismem, nabyl v naší literatuře domovského práva. Bylo by už povrchním a nespravedlivým odkazovati ho šmahem mezi pouhé napodobení cizího umění. Takové zjevné imitace tu byly a jsou, ale více než ony bije dnes už do očí ta nepopíratelná skutečnost, že to, co jmenujeme symbolismem, je přirozeným a nutným výronem jistých dnešních nálad, že se k němu vývojem uměleckých idejí, u nás právě tak jako jinde, musilo dojíti a že v něm vyrůstá nový typ básnický, který — když bychom už na něm chtěli měřiti stopy cizí inspirace — není o nic víc odvislý od zahraničních vzorů, než jimi byly svého času Máchův »Máj«, Kollárova »Slávy Dcera«, Čelakovského »Růže stolista«, anebo knihy Vrchlického. Vždyť už i sám tento fakt napodobení je nepřímým toho potvrzením: vždycky se napodobí jen to, k čemu předchozí přístupné dispoziice obrátili zřetel. Proč si imitator vybral právě ten či

Troufám si tvrdit, že lyrický symbolismus byl pro většinu mladých talentů, kteří vystoupili v minulých pěti, šesti letech, takovouto odpovědí. Zajisté ne celou a dokonale odpovědí a většina z nich je si asi toho vědoma, že se jim tím neposkytlo víc, než jen cesta k dalšímu hledání a čekání; ale cesta vždycky lepší a správnější, než bylo dřívější přeshlapování na jedné místech starého, vyčerpaného a neživoucího už poetického stylu. Tolik je dnes už patrné, že nový svěží a silný talent, který by chtěl tvořiti v mezích poetických útvarů, jaké vládly u nás do r. 1890, nemí už snad ani myslitelný. Symbolismus není ovšem ještě sám v sobě nijakým samospasitelným heslem. Vždycky tu přijde, jako v umění vždy a všude, na skutečnou realizaci, praxi, tvůrčí mohoucnost. Ale vedle toho, že nám přinesl hlouček nadějných básnických fyسیونiů, má symbolismus pro celou jednu generaci zásluhu theoretickou, která nesmí být podceňována: naučil ji totiž lépe chápati podstatu lyrického, než to činila generace

předchozí. Oeštuje zasypané studnice ryzí lyrické poesie, již celé legie verbalistů a deklamatorů byli zakalili a má tedy své momenty umělecky-výchovné; je v něm kus umělecké renaissance. Kdo dovede rozlišiti módní

slovesné technice. — Co je hlavním heslem všech symbolistních programů a poetik z posledních let? Suggestice. Básník tu není ani proto, aby strhoval k jistému jednání anebo smýšlení, ani proto aby poučoval a učil přemýšlet, ani proto aby vyšlehoval ohňostroje myšlenek a slov, jejichž nádhře bychom se z povzdálí podívovali, ale proto je zde, aby ze svého nitra házel do našeho nitra jiskry, schopné vyrůstati na plameny citů a probuzených instinktů.

Jeho úkol je tedy prostě rozněcovací, bez dalších zámýslů anebo ohledů na následky. Předním vodíčem suggestice a hlavním ukazatelem psychického tepla a napjetí je cit, emoce. Úkolem básníka je proto nalézt a vyvodit z každé látky a každého podnětu, ať to je idea či fakt, sen či realita, jeho resonanci citovou a přenést tento emociální ozvuk i do duše svého obecnstva. Ale od ozvučných desek u hudebních nástrojů liší se ozvučná deska lidského nitra tím, že tytéž mnohokrát opakované údery nevyvolávají za stejných podmínek tony téže síly, barvy a rytmu, ale že ji otupují a unavují. Suggestice idejí a citů příliš známých, často vnímaných, působí dojmem otfelým a vyvtráleným, jedním slovem: dojmem banality. Umění lyrika spočívá proto v tom, dovést z toho mála prvků, mezi nimiž kolotá život lidstva od věků do věků, z toho jednou daného a omezeného podílu vznětů, které přezývákuje pokolení za pokolením, vyvodit kombinace, které by rozehrály duše jiných v tóny překvapující svěžesti a síly. Čím kultura jednodušší a mladší, tím snazší tento úkol. Jak prostoučké prostředky stačí na př. lidové písní k vyvolání nejsvěžejších suggestcí! Kdyby jich však užíval básník v míru kulturně vyšším, selhalo by mu naprosto; obecnost, množstvím literatury stává se blasocvaným a jeho dojmy přílišným opakováním se otírají. To můžeme pozorovati i na svém individuálním vývoji. V šestnácti letech podléháme každé praobyčejné písničce o lásce, ale jaká to musí být erotika, jaký básník, aby na nás touž silou mohl působit ještě v třiceti letech! Básník proto, nemají-li jeho suggestice vyznět na hluch, je nucen počítat se stupněm citové kultury u svého obecnstva. Čím je tato složitější, tím více citů a vznětů se tam otfelo a zapadlo do bahna banality a tím menší je výběr toho, co v poesii ještě nebylo vysloveno a tím horečnější je úsilí básníkovu, vyvoditi z toho mála takové akkordy vznětů, které by dovedly vyvolati ještě svěží a překvapující ozvuk v unavených duších současníků. Dnešní symbolismus se svým experimentováním, raffinovaností anebo zas předstíraným primitivismem znamená tuto situaci pro poesii napjatou na nejvyšší míru. Všecko bylo řečeno, všecko bylo citěno — co ještě říci, co ještě dál cítit, aby se neupadlo v banálnost?

A tak se hledí působiti suggestcemi stavů nanejvýš komplikovaných, vzácných a vybraných anebo zase naopak probuzením stavů prvotných, primitivních, pod náterem kultury zapomenutých. Obojí se však dosahuje pomocí prostředku, který jest hlavním sroupem této poetiky: pomocí emociální a suggestivní hodnoty slova. Slovo není jen prostou mluvnickou značkou věci a jí odpovídajícího pojmu, ale jest mimo to elementem nesmírně bohatým, pružným, rozhalujícím celé řady perspektiv v nejrůznějších směrech a schopným rozhalujícím nitro v nejrůznanitějších jeho stránkách. Jedním slovem: je symbolem dynamickým par excellence. Jsou slova, která vedle celé řady významů, které můžeme jmenovati a učit, vedle svého významu mluvnického, etymologického a všedního, vedle významu, jež mají pro psychologičtí národy a filosofičtí řeči, mají i jistý význam neurčitelný a nevystruktelný, ale za to všeobecně cititelný, to něco, čemu jsme v posledních letech uvklili říkati »vůně, essence slova«. V ústech banálních anebo střízlivých znějící banálně a střízlivě, znamenají prostě to či ono a nevyvolávají nic více — ale v ústech básníka dostávají se do zvláštního osvětlení, různě jejich významy a dosahy se slíjí jako v jednom ohnisku, paralyzují a ruší se navzájem a zanechávají jen rozplývavé reflexy a výslednici těchto všech je slovo jako žto abstrakce, ale ne abstrakce logická, pojmová, ale jako abstrakce citová, jako kapka silné essence, dobyté ze všech prvků, které slovo skládají, nasycená vši jeho emociální a suggestivní hodnotou a vyvolávající hluboký a nejširší obzory rozvírající ozvuk. Vezměme na př. slovo »slunce«. Pozorujme jeho různé významy, vysloví-li je divoch, střízlivý astronom nebo meteorolog, vysloví-li je rolník atd. a konečně řekne-li na př. Otokar Březina »Když slunce zpívalo«, mluví-li o »uzrávajících sluncích« atd. Jak ohromný rozdíl v obsahu a suggestivní moci těchto slova! Tam jsou obsah i moc slova ohraničeny a tím i úzce omezeny; citové (na př. u meteorologa) docela hluchy a prázdny — a naproti tomu jaký blesk suggestce vyšlehne, dotkne-li se ho básnická ruka! Jaké mohutné vzdušné celé duše, jaké údery majestátních rytmů, jaké vzpínání neselských tuch, instinktů a atavismů k čemusi, co se nedá vtělit v určité představy, ale v čem cítíme všecek jas, všecku sílu a nádhru života! Zde ztratilo slovo téměř svůj symbolismus statický, svůj vztah k určité věci a pojmu a není už něčím více než rozněcovatelem duševního hybu a tepla, symbolem dynamickým v nejdokonalejším smyslu. Ovšem ne v rukou každého básníka. I v nejrůznanitějších a nejbarvitějších versích může znít zcela banálně a mdlé. Záležá tu, do jakého skřížením zorných úhlů je postaveno, záležá na celé tónině, na celém stylu díla a neselských imponderabiliích — jedním slovem, je to tajemstvím talentu. S nejoťfelejšími slovy dovede básník, jemuž se dostalo vzácného daru pravé lyrické intuce, konati divy. Analyzujme slovník třeba jen našich dvou nejlepších domácích symbolistů Březiny a Sovy a podíváme se, jak je nepoměrně malý vůči suggestivní síle a koloritu těchto poesii. Celé umění spočívá zde v tom, že nejběžnější slova jako: »duše, sen, jitro, květ, píseň, smutek, zahrada, hřbitov atd.« jsou transponována do vyšších abstraktních tónů a že zvláště pomocí plurálů a genitivů rozšiřuje se do nekonečna rozsah jejich perspektivy (na př. »zahrady snů«, »staleté

Literatura.

Otokar Březina: Stavitelé chrámu (Nákladem Moderní Revue.) — Básník, který jest největší pýchou mladé naší lyriky, dává z odlehých svých samot na Moravě čtvrtou už knihou slyšeti svůj věstecky roznicený hlas. Při třetí jeho knize »Větry od pólů« vyslovil jsem na těchto místech obavy, je-li možno v těchto symfoniích abstrakcí a nejsublimějších vztahů jíti ještě dál a výš? je-li možno hráti je na bohatším ještě a oslnivějším orchestru slovném a neutonouti na konec v těchto oceánech obrazův a rytmů, chtějících vysloviti nevyslovitelné? Ona kniha zdála se mi být Ultima Thule uměleckých i lidských sil, a po ní zdály se mi následovat pouze dvě možnosti: Buď totiž poslední ještě heroické vzepjetí a po něm ikarovský pád se sežehnutými křídly. Anebo — a to se mi zdálo jediným východiskem, pro umělecký rozvoj Březinův zdravým a nutným — znenáhly sklon k zemi, napojení se její krví a šfávou, nové načerpání sil z hmoty a smyslovosti, reálný nějaký otřes, který by básníka probudil z magnetického spánku a učinil z hosta jiných krajů, jichž oko nevidělo a o nichž ucho neslyšelo, pěvce lidí a země. Jsem povinen nyní říci, že jsem se mylil. V nejnovější své knize nešel Březina ani jednou ani druhou cestou, ani výš k svému mystickému slunci, ani níž k zemi. Zůstal celkem tam, kde stanul třetí knihou. Tedy stagnace? Ne, myslíte-li to slovo ve smyslu přiháněm; ale ano, připustíme-li, že Březinovi jest uloženo něco jiného, než aby zajímal svými etappami a metamorfosami, vzestupnou drahou hledajícího a rozvíjejícího se umělce. Připustíte-li dokonce, že jest jedním z duchův, od nichž nepotřebujeme žádat, aby sedmimilovými kroky se vyvíjeli, ba od nichž toho ani nemůžeme žádat. Neboť vedle básníka je v Březinovi ještě cos jiného: hlasatel svých idejí, apoštol mysterií, oddaný a věrný kněz. Tento kněz v něm básníka vždy více přerůstá: k tomu poznání přicházím při této čtvrté jeho knize. A úloha knězova je docela protichůdná básníkově: ne krásu tohoto světa má zachycovat v jejich toku a změně, ne býti bytostí pohyblivou uprostřed věcí pohyblivých, ale s nezviklatelnou vytrvalostí hlásati slávu věčných pravd. Jeho jedinou uměleckou ctižádostí může být, aby ji hlásal jazykem vždy výmluvnějším, ale co hlásá jest stále jedno, dnes i zítra a až do konce života, neboť je-li pravým knězem, musí věřit, že to je jediné pravé, neměnitelné, trvajíc od věků do věkův. A proto se nedivme více Březinovi, že od těch dob, co v druhé své knize »Svítání na západě« se posvětil na kněze své mystické víry (z prvé mluví ještě novic, těžce se lou-

čící se svým lidstvem) nemůže se nasytit svého posvátného opojení, že neví, jaké nové barvy a obrazy by nanest ještě do chrámu, jež staví, že všemi jazyky lidskými i andělskými se snaží vyslovovati to jedno stále stejné a nezměnitelné — a že poesie jeho počíná kameněti v profil, jehož už asi nikdy nepozbude. Jediný jest její cíl: klanět se; jediný její tón: hymnické vytržení; její gesto: veliký majestátní posun žehnajícího pontifika, ne-li místy i dokonce křečovitě svíjení se mučedníka, jenž s posvátnou rozkoší vidí nebesa otevřená, zatím co žhavé kleště pozemských bolestí drtí mu kosti a vysušují krev. Těch devatenáct čísel, jež skládají přítomnou knihu, jest vesměs psáno v tomto duchu, jež lze zvatí náboženským — v nejširším a do jisté míry i v novém slova toho smyslu.

Psychologické a ideové stavivo, z něhož buduje Březina svůj »chrám«, je zde tedy totéž, jako v předešlých jeho knihách. Nanejvýš bych řekl, že v této poslední ustoupily značně do pozadí prvky bolesti, stesku a touhy, vůbec stavu záporné, aby činily místo opojnému rozkochání, ohnivým spirituálním rozkoším a triumfálním jásoům, jedním slovem: prvkům kladu. To je snad jediný pohyb evoluce, jež tu pozoruju: básník zraje, štávy jeho ducha jsou stále sladší a ohnivější, vstupuje do velikých hodin poledního klidu a světla. Ani co se vlastní literární stránky této knihy týče, nelze mluvit o nějaké stagnaci ve špatném slova smyslu. Na strunách těžce harfy, kterou třímá už od let, podařilo se mu vylouditi několik lyrických harmonií, které jasem svého soudu a svou uceleností a sladěností znamenají skutečný umělecký pokrok od »Větrů od pólů« a která bez ostychu nazývám tím nejvyšším, co česká poesie za tato dvě leta stvořila. Jako nedostavěné katedrály třetí v úpojném vzmachu do výše rozměrné fantazie »Stavitelé chrámů«, »Se smrtí hovoří spící«, »Proroci« a »Země vítězů«, tak velkolepé nakupeniny slov a orgie rytmů a koloritu, že všechna myšlenková architektonika je pod nimi pochována. Za to překonává básník vítězně svůj materiál v číslech kratších a úměrnějších, jichž je v knize většina. Nevím, která bych jmenoval přede všemi, zda »Vigilie«, znič svými úsečnými rytmy jako údery tajemných zvonů do hlubin svatě noci, či kouzelně melodickou, do mysterií přírody tak hluboce nahlédající »Apotheosu klasů« anebo »Jsem jako strom v květu« divukrásné to credo básníkovy duše, v níž veškerý fond jeho poesie stažen je v několik kapek silné, čarovné essence. Ovšem, ani u těch není ideová architektura nejsilnější stránkou. Chytit poetický námět za samé jeho jádro, rozložit jej úměrně a účelně, dáti mu těžiště, sráz a konečný hrot, stupňovati tón a prostředky až k závěrečnému vyvrcholení, — pro všechny tyto zřetelce nemá Březina mnoho smyslu. Sotva u dvou, tři čísel celé knihy můžete mluvit o t. zv. pointě. Báseň u Březiny není samotnou, svým vlastním životem žijící, od jiných v ostrém profilu se odlišující bytostí, ale je něčím pouze polozrozeným, dítětem, které nevyšlo ještě dokonale z mateřského lůna básníkovy duše. Je více částí její, než něčím samým o sobě, je jakousi improvisací, výdechem a vyzářováním duše do kosmického nekonečna — jedním slovem: více modlitbou kněze než dílem trpělivých uměleckých prstů. Chtěl by někdo na modlitbě žádati ostrý ideový profil a pointu? Kdo by chtěl žádati pevně,

zaokrouhlené tvary na obláčcích obětního dýmu, tak jak se řinou proudem, jak krouží vzhůru ve své bezforemnosti a roztékají se na konec v nekonečném étheru? Fragmentární a rhapsodický ráz poesie Březinovy je podmíněn proto jejím rázem modlitebním, žalmickým. A o tomto lze mluvit více než ve smyslu pouze přeneseném. Valná část knihy je psána tónem apostrofy, obracející se k druhé osobě, mystickému »Ty«, podobně i častý biblický tón a apokalyptický kolorit svědčí o tom, z jakých studen čerpala básníková inspirace.

Ve formální stránce přítomné knihy vyhnal Březina svůj dar plamenného jazyka, svou sílu fantazie a spodobivosti na stupeň užasný. Všemi věcmi nebe a země hýbe jeho mluva. Ví, kde hledat nejzárnější barvy a zná nejtajnější hlubiny slovných vztahů. Dovede sevřít celé říše pojmů a vztahů ve skvoucí mosaiku metafor na ploše jediné strany. V rukou jeho pozbývají slova své hmotné tíže, stávají se duchem a étherem a nabývají přívzuku kosmického, tak jako by, — abych užil výrazu Baudelairova, byla psána pérem z křídla andělova. Jako ohnivý vodotrysky srší jeho dlouhé kouzelné rytmované verše, aby zas klesaly v melodických spádech vracejících se rýmů. Zná tajemství kombinací rytmických a slovných, hudbu assonancí, shustující a zduchovňující účinky plurálů a genitivů a třebas individuální kmen jeho dikce a slovníka zůstával celkem ve všech knihách týž, takže místy hraničí až na manýru, dovede přece z něho vyháňti nové a nové kvetoucí větve. Nová kniha Březinova znamená to nejvyšší, kam až dosud čeština dosáhla po stránce veršového koloritu a slovné hudby. Výkon tak podivuhodný, že by jí ho mohla každá veliká kulturní řeč závidět.

Zde bych měl vlastně ukončit. Ale nedá mi, abych ještě nepromluvil o ideové a psychologické struktuře nejen této knihy, ale díla Březinova vůbec. Nenasytným zájmem poutá mne při každé nové knize tento jedinečný, vzácný, u nás sotva z části jen chápavý duch, který pokud vím má i za hranicemi jen jediného duševního bratra a to nikoho menšího než Maeterlincka. Tam kde přestane mluvit v něm básník, počne mne dráždit jako myslitel a člověk, jako zjev psychologicko-kulturní, jenž daleko svým významem přesahuje z mezí pouhé literatury. Ale zasluhuje také více, než aby byl považován jen za skvoucnou kořist pro psychologa. Neboť není o tom pochyby, že tento bard Tajemna zahleděl se daleko hlouběji do propastí Kosmu než kdokoli v nás, že tam viděl věci věčné a svaté a že zpívá o nich nejen, aby zpíval, ale aby nám vyslovil kus toho, čemu jsme zvykli po tolstojovsku říkat »mysl života«. Poeta, který uprostřed doby ploché a střízlivé, která z literatury učinila žonglérství a řemeslo, pojímá úkol básníka tak ještě posvátně, jak byl pojímán v dětských dobách národů: poeta, věstec, apoštol, rádce duší! Či chcete-li kněz, jak jsem z počátku řekl. A co nám přichází hlásat? Jaké jest náboženství, jež vyznává? Docenění jeho nebylo by úplným, kdybychom si nezodpověděli tyto otázky.

Březina je mystik, říkáme. Co je to ale mystik? Jistě že něco více než užívat v každém druhém verši slovo »mystický« anebo »Tajemství«. Býti opravdovým mystikem, znamená býti k tomu předurčen fyziologicky i psychologicky. Goethe dává v závěrečné scéně Fausta zpívati svému prototypu asketické mystiky »pateru ecstaticovi«:

»Ewiger Wonnebrand,
Glühendes Liebeband,
Siedender Schmerz der Brust,
Schäumende Gotteslust. — —«

V těchto čtyřech verších je vysloven celý psychologický charakter mystiky, jimi je také vyjádřen veškerý citový obsah Březinovy poesie. Ale citový, opakují, ne ideový. Jakého však druhu idejí, jakého způsobu nazírání a poznávání jsou ohlasem tyto prudké a žárné, tělo i duši spalující stavy rozkoše a bolesti? Ve verších Březinových naleznám k tomu tyto asi odpovědi: Básník vidí a cítí za konečným zjevem všude věčnost, za pozemským nadzemské. Svět mu je nerozluštěným, věčně dráždivým, slavným, drtícím, hrůzokrásným tajemstvím. »Kdo před námi krácel a vyřezal znamení do kůry stromů pralesa tvého, jímž nerozumíme?« s touto otázkou bloudí v zanicení tímto pralesem, jenž slove život a svět. Pro křesťanské mystiky byla veškerá světová hádanka shrnuta ve slově Bůh; kolem tohoto pojmu kroužili v zanicení jako můry kolem světla. Ale mystické charaktery nesouvisejí nutně s konfessemi náboženskými; naleznáme je ve všech dobách, ve všech církvích. V Březinovi máme zajímavý případ mystika, zrozeného v době náramně nemystické a stojícího, jak se domnívám, mimo proud pozitivního nějakého náboženství. Je přirozeno, že si formuluje světovou hádanku jinak. Nevysychajícím zdrojem zanicení a mystické inspirace je mu především představa o souvislosti všeho se vším. Ten »ewiger Wonnebrand« a »schäumende Gotteslust«, o nichž mluví Goethe, jsou u něho emočním ozvukem toho velkolepého názoru, že nic ve světě není malé a osamělé, nic že nehyne, ale všecko že je vespele spjato milionovými svazky a paprsky, přítomnost s minulostí a budoucností, okamžik s věčností, duch s hmotou, žíví s mrtvými a ještě nezrozenými. Názor venkoncem moderní, od Spinozy a Leibnitze až do nejnovějšího evolucionismu a monismu jedno z nejoblíbenějších temat moderního myšlení. Staří mystikové opjeli se představou Boha, dnešnímu mystikovi stačí k tomu představa světa. Tato představa také stačí, aby nahradila dokonale náboženství, neboť ona má nedozírný dosah ethický. Z tohoto vědomí souvislosti všeho logicky plyne vědomí o ohromné závažnosti a zodpovědnosti všeho. Představa o obrovské těhotnosti každé vteřiny, o tom, že v každém našem činu jednájí mrtvé generace, a že každým svým krokem určujeme život generaci příštích, tato představa dovede na svědomí působit neméně silně — a jistě že mravněji! — než staré představy o věčné odplatě a trestu. Ona to je, z níž Musa Březinova čerpá své nejslavnější ekstase, ale také svá nejkajcnější zdrcení. Nikde nezachytil tuto hrůzokrásnou hloubku pozemských okamžiků mohutněji, než ve »Vigilích«, slavně truchlivém zpěvu žijících, jimž je uloženo bdít mezi dvěma věčnostmi:

»Jak strážte své bdíme
na místech nebezpečství:
před námi hranice svaté tvé noci,
za námi království spících.«

Znat souvislost všeho, znamená dále cítit se vším a milovat všecko. Jako u Spinozy sousedí zde nejvyšší poznání s nejvyšší láskou. U mystiků s výslunnou pohanskou povahou, jakou byl na př. Shelley anebo

Nietzsche v Zarathustrovi, má tato láska přízvuk sladce opojný, u mystika s dispozicemi rázu křesťansky-asketického, jakým je Březina, nabývá však rázu bolestného soucitu, truchlivě nvyých objetí se vším, co kdy trpělo a bude trpět. V této poesii, hořící láskou, podává si moderní determinism ruce s katolickým dogmatem o obcování svatých. Ona cítí — docela po křesťansku — lpět na veškeré přírodě kletbu »tajemné viny«, to jest darwinistického boje o život, ale — v tom je zase nekřesťanská a moderní — nepohrdá hmotou, nýbrž pláče v krásné jedné básni nad jejím smutkem, nad truchlivou prací země »Vestálky zá-dumčivé« a v jiné jsou jí klasy na poli:

»— bratří nesčíslní
ke kofenům svým schýlení a zbledlí v únavě,
a času žhavým tajemstvím, jež nad vámi se vlní
chléb síly z věků do věků nesoucí laskavé« . .

To už však není soucit lidský, to je soucit kosmický. V poesii Březinově rozplývá se člověk ve všemíru jako kapka v moři. I země jí není ani tak jevištěm pozemských radostí a strastí, jako planetou kroužící v kosmu. Všecky zájmy lidské jsou tu nadobro utopeny ve věčnosti. Ona nezná té pýchy lidského majestátu, v níž vrcholí mystika Zarathustry, té humanitní tendence, na niž nezapomněl Shelley ani v nejnadpozemštějších harmoniích »Epipsychidionu«. Pro ni neplatí věta hellénské moudrosti, že »člověku nejbližším je člověk« a nezná proto také rájů erotiky — či snad naopak: právě proto že jí jsou uzavřeny, že nemá lidského media, na něž by vylila všecku sílu své lásky, dává jí vyzářovat do všech úhlů všehomíra a tam kde chce dát potravu a cíl svému klanění a své nadpozemské touze, obrací se k velikému mystickému Ty, jakémus to neurčitému, ale grandiosnímu stínu, v němž tušíte zbytky boha. Toto Ty ovládá velikou část Březinovy poesie, ono jí dává charakter hymnický a náboženský a je asi hlavní příčinou, proč by naše katolická moderna reklamovala Březinu ráda pro sebe. Ale neprávem. Březina má pravda ve svém nervovém životě a svém druhu sensibility mnoho křesťanského (v nejširším slova smyslu), ale jeho nazírání na svět, jak alespoň vyčítám z jeho knihy, není katolicky spiritualistické a dualistické, nýbrž docela dobře moderně monistické a evolutivní. Duch náboženský, připouštím, ale v docela novém smyslu; mystik, ale moderní mystik, syn doby, jejímž bohem je dění přírodní; řekl bych: Angelus Silesius nebo Jakub Böhme, aie který četl Hegela a Spencera. Mystik, s nervy a fantasií moderního umělce, který ze starých náboženských vztahů, z pojmů boha, věčnosti, viny, nesmrtelnosti a jiných stírá šerou jejich abstraktnost, dává jim nové hodnoty ideové a ethické, přispůsobuje je pro potřeby dnešních, nekonečně diferencovaných mozků a překládá je do řeči nové poesie. Duch, který ze staviva starých opuštěných katolických katedrál buduje nové chrámy, v nichž bez mnoha výhrad může pokleknouti i každý nevěrec. Posvěcený básník, kouzelník slova, jeho barev, vůní, polostínů a přísvitů, grandiosní symfonik veršových rytmů, který by byl srdci našemu ještě bližším, kdyby byl více lidským než náboženským a kosmickým, ale který přes to zůstane drahým všem, kteří za vřavou svého bídného malého vezdejšího života dovedou slyšet

bijící hodiny věčnosti, všem srdcím, omdlévajícím láskou a věcím v obcování duše přes hranice času a hmoty.

Má-li tato poesie své omezenosti, svá opakování a — budiž to řečeno — i své jednotvárnosti, má je jen proto, že se odvažuje vysoko až přes hranice umění, až do sfér, kde fidne vzduch, kde mizí pestrost tvarů a barev a kde není vidět než několik idejí kroužit v astronomických, gigantických obrysech stejnou stále drahou kolem jediného věčného slunce. Jest jednotvárná z těch příčin, pro něž jsou jednotvárné chóry nebešťanů a cesty hvězd. Ale považuji tuto poesii za kulturní zjev neobyčejného, u nás dávno ještě nevystiženého významu, neboť ona jest prostřed krátkozraké, les pro stromy nevidící doby jedním z nejmělejších uměleckých vtělení, jakého se kdy dočkal názor, že všecko pomíjivé jest jen značkou a podobenstvím věčného, že v jediné monadě sbíhají se síly veškerého kosmu, či dle mystického chóru starého Goetha že »Alles Vergängliche ist nur ein Gleichniß« — nejvyšší to formule všeho života a umění.

F. V. Krejčí.

• Otakar Březina: Stavitelé chrámů. Kniha básní. Praha. Moderní Revue. 1889. Cena 75 kr.

Touto knihou básní dopjala se básnická literatura česká oné znamenité výše, do které čnějí temena vůdčích duchů nynějšího světa evropského, v zoufalosti po nějaké spáse se ohlížejícího. Tam kde Secrétan Francouz a kde Tolstoj Rus u velikém ducha zanícení cestu k dokonalosti, k spáse, k Bohu upravují a mladý svět za sebou tvou, tam, mezi nimi stanul náš básník, a to básníkem od obou filosofů toužebně očekávaným.

Zjevem svým je Březina z nejtěžších, ale i z nejlitanějších problémů literatury.

Pochopení jeho ukládá mnoho péle a studia, mnoho nadšení, ale spolu i opatrnosti. Pouhá nebyvalost, novota, tajemnost a pod. neschopí omráčiti. Formy mysticismu jsou naučitelné. Třeba pozorně odlišovati mysticism původní a zdravý (= jasný) od napodobeného a ještě více od dekadentního, jenž je nejasný nespořádaným čtením a nýšlením, malomocí básnickovy vůle a vůbec marismem duševním. Hledejme zdravý, přirozený, nenucený cit, takovou i obraznost a rozum, určíme jejich vzájemnou váhu, a bude-li se váha všech náležitě jeviti vedle ostatních, jest básníkův zjev normální i při všem symbolismu a mysticismu výrazu.

Při Březinovi se tyto otázky už odbyly při prvních básních »Svitání na západě«. Řisník oblésl duši moderní naplněnou těžkými zájasy se smutkem negací a pochybností, plnou touhy po vyrovnání a spáse, plesající na konec v dobré naději, že je spása možná.

Druhá sbírka »Tajemné dálky«, velice milá upřímnou intimitou zpovědi jemného ducha z pout smyslného světa k ryzí duchovnosti se dobývajícího, ukazuje určité individuum pozemské, Březinu syna matky své a poměr jeho zvláštního daru básnického k její životu a povaze, a některé jiné intimity života jednotlivcovy.

Ale »Větry od polu« zjevily už duši nade vši lákavou pozemskost a jeho ubohé pachtění povznesenou a k velikému cíli obrození dokonalého pospíchající. Týmž směrem, ale ještě mohutněji a už neomezeným sebevědomím vítězného letu se ubírá v knize »Stavitelé chrámů«.

O hlašuje v první básni, že se smutná noc století už rozjasňuje.

»Ze zahrád, kam jsme nevešli = z nekonečnosti věčna, v dumě své zaslechl zpěv, jenž vše naplnil světlem a rozkoší, oblašujíc blízkost vykoupení.«

Druhá báseň líčí velkolepé vidění celého světa, jak se na něm od pradávna žilo, žije a pracuje, jak byl pravěk idyllický a s přírodou ve styku (= názor subjektivně optimistický a sice optimismu, pocházejícího z básnickova dnešního obrcení, snad), jak vznikala civilizace, města, hrady, tyranie, a s tím vším i bída a klopoty, války, revoluce, klopoty duševní, trudy badatelů, strasti obchodníků, vášně a náruživosti feministické, konečně jak vřít závratně nesmírná práce dělnictva všeho drubu, ubožáků, kteří pro práci nemají ani kdy, aby popatřili na nebe (aby si všimli otázky náboženské a vůbec vyšší, duševnější), a kteří jen v neštěstí hledají nebe, a nalézají je tmavým (= bez naděje přispěním božím). Pracují v dolech, kopou, starají, budují, vše pro jiné a jiným.

Mezi nimi jsou však i dělníci Páně, vyvolení poslanci budoucího království božího, stavitele chrámů spásky všeho lidstva, kteří už po mnohá století pracují, za jitra (= ranní křesťanství), jara i léta, a teprve nyní začínají se zas blížit cíli.

Vyvolencům tento dán údělem: neznaní rozkoší světa, ale pocítiti smutků nehlubších.

Veliká tato báseň by sama o sobě úplně dostala, aby se poznala a potvrdila dokonalá jakost Březinovy formy i tvrdě dar obrzotvorosti spojený s rozumem, studii vědeckými osvíceným, i s vůlí a energií pevnou, jakkoli zjev vypadá s jedné stránky velice žensky něžný.

Není to jen báseň, a není to improvisace; ačkoli vidíme všude básníka s očima vzhůru pozdviženými a rukama vroucně sepjatými státi, a nikdy, pranicdy u stolu seděti a psáti, a klopotně psáti, není, co slyšíme, proud slov a vět fantasií básnickově maní nemaní letmo uchvacovaný, oýbrž, když je u konce zvlášť, seznáváme, to arci při druhém a třetím čtení víc a více, že tu máme skladbu, kompozici, velice uměle, t. j. účinně, a to dobře za tím jistým účelem smýšlenou, dlouho asi a pečlivě rozmyšlenou, v hlavě nošenou a naposled, skoro úplně hotovou, na papíře, nevíme už, lehce-li či těžko, zachycenou.

Skladba ta má mocný, hutný základ nahromaděného poznání věcí na světě, má prudký vývoj do výše postupem chronologickým, krov rozsaný v obraze ruchu lidstva dělného, a z něho strmicí věž odstavce o dělnictvu Páně s pointou závěreční, významu skoro tklivého, v myšlence, že těmto dělníkům Páně odňata možnost požívati radosti pozemských. Aby nebloudili na cestě t srdcím lidstva, otevřeny jsou oči jejich, aby viděli rub světa, hrůzu věcí, tajemství věčnosti a tak polrdali sladkostmi země.

Že jest mezi nimi i básník sám, to víme ze sbírky »Tajemné dálky«.

Ještě velkolepější kompozice je báseň »Se smrtí hoví spící«. Je to zhuštěná nálada celého světa konce století se všemi průvodními otázkami, žalobami na přírodu a na vědu, nářky na boha, na neznámé úzkosti, na úzkosti smrti a soužení všeho druhu, ale s rozřešením na konci: zoufalá nálada se utišuje, až i v radost mění, tdyž všechny žalobné hlasy se rozplynou na konec ve vítězné písní Kristově.

Chceme-li kratší básně, poskytnou Vigilie stejně krásnou kořist myšlenkovou, a báseň III. ryzí lyricko-vzrušnou modlitbu, uctívající sly, v útřtu jiskřící se bílé světlo povznášá tuto poesii na výsost, kde jedině se zapalují duše děl uměleckých od věčné jiskry Ideálu, v němž krása, pravda i dobro nerozlučně splynuly a září.

Mystická povaha duše básníkovy nemá rázu středověkého. Středověký mystik nábožensko-lyrický myslil jen na sebe a na vlastní spás; a svět hmotný mu byl dílem ďáblovým. Jen jeden je světlý mystik, na něhož odtud do dálky možno pohleděti pro srovnání, to je sv. František z Asisi. Tak i ne Březina celým srdcem k celému světu, srucitnou přitažlivostí atomů, nejen k duševnímu, ale i hmotnému, neboť z něho prýštil život a celý pochází od boha, jest celý »avatý«, jen že trpí. Soucit tedy zastavuje básníka v radostném jeho úprku k jasnému ránu a nutí ho, aby poslechnul nářek Smutku hmoty.

V té básni je ostatně, jak patrně, důkaz přeluznosti se vši předchozí školou světobolnou.

Ze života osobního zbylo na tuto sbírku už málo: básníka překvapilo pokušení, ale on je přemohl a zůstal a doufá zůstatí vítězem. Odtud už jen hymnický vzlet a radostné vytržení: »K Vykoupení, k Ránu se blížíme!« a »Pozdravujeme jaro!« zaznívá.

Co znamená tato poesie Březincva?

Už počátkem rozpravy bylo řečeno, že znamená mnoho. Jistě že, přese vši zdánlivou mohutnost dějů politických a vědeckých, nade všechny děje nyní důležitostí vyniká jediný děj, totiž i á b o ž e n s k ý převrat lidstva v náladě, v srdci a v činu. V náladě je vítězství už téměř všeobecné ale to by bylo málo. Třeba, aby přesvědčení o potřebě obrození mravního za účelem spásy proniklo hluboko do srdcí, a srdcem do chtění a vůle, a projevilo se na konec činem.

Bez účinu, bez skutků, co je láska, soucit i nejhoroucnější? Zapálená sláma. Slámu zapálili krasocitem už umělci restaurace francouzské. Ale zabívatí vůli k činu, to přišel ukázat (kromě četných ovšem, ale skrytých příkladů jiných) veřejně Tolstoj. S jeho filosofií se to arci má všelijak, z části i nedobře, ale účinnou, důlnou lásku lidskou ukázal, dovedl ukázati, a to za pomoci umění i osobního vzoru největšího takovou vážnost, že na se potáhl zrak: všeho světa.

Tento náčelník převratu náboženského spolu se Secrétanem vzbudili k práci množství mladých básníků, kteří už nejsou tolik básníky konce století, jako věstci rána století nového. Z nich je i náš Březina, a touto knihou se octnul v popředí, i silou inspirace, i žárem citovým, i vznešeným chlěním svým, v němž se útlá, divčí citlivost a plachá skromnost sloučila s nezlomnou, přísnou kázňí vůle v podivuhodný zjev, vzbuzující nejednou i nelíčený obdiv i srdečnou sympatii.

Nejdůležitější pro výklad Březinovy poesie by nyní bylo, ptáti se jí, jak rozřešila záhady, způsobivší onen převrat duševní. Co jest li Bůh? Odpovídá báseň: Dokonalost sverchovaná. Jak jsi našla k němu cestu? Odpovídají »Tajemné dálky«, že částečně už z mládí matka k němu básníka tak daleko dovedla, že se ani tak snadno vzdáliti nemohl; ale pak přival poznání s lákadla světská duši jeho oblehly; ale pak se cestou mravního zdokonalování opět dostal na dráhu dobrou. To praví kniha »Stavitelé chrámu«. Přisvědčuje mínění, ba hlásá je, že »rozumným cílem stvoření může býti toliko dokonalost, tili realizace žití mravního, když panuje člověk žádostem svým a vítězí slavným vítězstvím nad sebou.«

Nejdůležitější dnes nábožensko filosofická otázka jest: Jsi pro svobodnou vůli lidskou nebo pro omezenost?

Na tu otázku nemusí poesie Březinova už ani odpovídati, vyvedíme ji sami z rázu a obsahu jejího: Březina dnes, jak se jeví v poesii dokonalost boží hledající, musí býti pro svobodnou vůli, a nemůže tudíž býti deterministou.

Všecka pokrokovost, snaha po mravním zdokonalení, začíná od probuzeného vědomí povinnosti. Povinnost toť svědomí, povinnost není ničím bez svobodné vůle, a svědomí ničím bez boha, jenž je (dle Kanta už) morální nutností.

Co chce Březina lidstvu? Chce mravní »přádek« a kázeň, jako Francouzi, nebo občasnění a dokonalost všech lidí, jako Tolstoj? V české duši Březinově se probudily touhy Chelčického a Komenického, chce tedy splnění nemožného prý, Hká rozum, ideálu občasnění všech lidí, chce maximum štěstí, nikoli minimum. (O těch pojmech se jedná ve spise Zdziechowského »Nové proudy idealističné ve Francii«. Przegład polski.)

Tedy je Březina básník záhad světa a smutku jeho, i poměru jich k rozřešení pravému, k bohu.

Je hlasem konečného k nekonečnému, voláním z hlubin do výsosti, proto většinou ton prosebně vroucí, v tuše vyslyšení hymnický radostný, ale znění velice nepřístupného obyvatelům krajů pozemských. Je to poesie jako pro jiný svět. Sama o sobě, tato Březinova řeč básnická, vodopád slovuých symbolů, má sílu nutkati člověka, aby věřil, že je nad člověkem svět jiný, s nímž vyvolenci v tušeném styku jsou. Duše, která slychá taková tajemství a nalezá v oboru lidských pojmů výrazy k nim vhodná, taková duše že by byla ubohý otrok těla?

Síla konkrétních věcí je v poesii Březinově od počátku. Pokrok u vývoji idejním už naznačen. Ve formě je u něho ve »Stavitelích chrámu« zcela patrný.

Obtíže má básník dnes neobyčejné po Goethovi, Hugovi a Vrchlickém, kteří pomísili všecky světy! Zdá se, jako by se ani nemohl obejít bez útoku na veliký ideal Legend věku, chce-li ideje své konkretisovati postupně dál, cestou naznačenou ve velikých dvou kompozicích knihy. Bude-li velkou tu formu hledati, ani nebádáme. Nezáleží to jen na vůli. Ale víme, že cestu k dalšímu vývoji najde, je-li, jak se už zdá, povolán, aby nejen sobě, ale i národu svítil z temna sklonku století k jasu východu z něho!

Vbk.

»důstojnosti«, tíradu přistříženou docela po novoitalských vulkanistech, výbuch sopečné výmluvnosti a patrně zamýšlený vrchol dramatu. Matka Kuzněcova přivodí přes to vše smír mezi manžely, smír neodvůdněný, přitážený toliko vánoční náladou. Podobně tuctové prostředky vůbec v tomto dramatu hrají větší úlohu nežli psychologie a logické zdůvodnění. Ze zůstáváme nepřesvědčeni, nezachyceni, ač na jevišti stále někdo pláče, spiná ruce, škytá i hromuje ty nejpohnutlivější věci, jest jen o důkaz více spisovatelovy neumělosti. Tajemství suggestce nálady, vytvoření živoucích postav, scénické perspektivy scházejí autorovi úplně, a nezastře tyto nedostatky ani skromný název »dramatické črty«. Provedení hry věnovali umělci p. Seifert, který byl zároveň režisérem, pl. Sklenářová-Malá i pl. Kvapilová, již případá nejtěžší výjev, své nejlepší síly; kusu arci nezachránili. Je s politováním, že poslední ukázky ze slovanských literatur tak bídně všechny dopadají. Neděláme sobě sice iluzí o příliš vysokém stupni slovanského divadla, vzdýt sami na svém dramatickém písemnictví dobře všechny nedostatky cítíme, ale tak zle, jak by nám výběr Národního divadla chtěl namluvit, přece není a nebylo. Překládáním a hraním kusů, jako Nocturno, poškozují se myšlenka literární vzájemnosti slovanské. A proto protestujeme s oním špásovitým »hlasem s hůry«, o němž se všechny lokálky rozepsaly: »Přestaňte s tím!«

DUGAZON.

LITERATURA.

P. Otakar Březina a Stavitelé Chrámu.

Knihy p. Březiny, jak následovaly, jedna za druhou, v minulých pěti letech, mají, spojeny v celek, vedle své formální krásy, vzácné, dnes málo chutnané kouzlo: jsou Historií Duše. Chci tím říci, že Umění nebylo pro něho zachycením jednotlivé, osamotnělé vlny nálad nebo sbírkou imaginacních kuriosit, nýbrž, jako poutník Poznání, zkoumal pupy svých myšlenek do té doby, až se rozpuknou plnými květy, a pak ulamuje je s keřů a pestří jimi cestu, snad z útrpnosti, aby jiní, při své pouli, našli růžovou stopu do neznámého kraje. Tak vzniklo jeho Dílo, zážrak myšlenky, vybudovaný na zážraku formy a sensibility.

Hned v prvních řádcích překvapí u něho dualism bolesti a rozkoše, jež, od knihy ku knize, se vrací stále tvrději krystalisován. Je to bolestná sensace při vyhrčeném vědomí života bouřlivého kolem a okoušeného toliko jako představa, aniž jeho skutečná pění, vržená v náhlém přibojí, zchládí imaginaci mučenou tisícerými tušenými. Ale, zvláštní věc, jakoby vědom, že jeho osud je determinován neznámou silou, »tajemnou vinou«, nese tíži a kletbu tohoto dualismu a, pokorný kněz, zpívá pašije svého utrpení.

To je již vzhled Svitání na Západě, knihy, kterou miluji nejvíce, knihy stojící trochu na zemi a trochu na nebesích, a nejvíce mezi nebem a zemí, v strašlivém ovzduší nejistot, nezaklesnuté v žádném pevném bodu, plně zoufalé orientace k bytosti, kterou si nedovede definovat. Datovaná v roce 1896 charakterisuje odlišné postavení p. Březiny vůči soudobé naší lyrice neobyčejně zajímavě:

1. V záplavě tehdejší náladovosti stojí tyto básně jako oltáře nehybné krásy, mramorové a chladné. Sefadil je za sebou tak, aby tyčkovaly pochod jeho duše, aby označily process, jež podstupila jistá idca. Neuspokojil se však vlastním nitrem; s pohledem synthetika zkoumal cizí duše a odkryl jejich vnitřní organism. Sem, pod tento horizont poesie chcete-li objektivacní, patří velký relief typů nadepsaný »Mučeníci«.

2. Zatím co ostatní poesie dekadence brání se sevřenými pěstma bolesti žiti, věříc, že existuje země blaženosti, z níž byla vyhnána societou, dědičností nebo pohlavím, vymazal slovo štěstí ze svého slovníku a jediný materiál, o jehož absolutnu jest přesvědčen, stala se Bolest. Dovedeme ještě dnes chápat živelnou sílu bytosti, která nevěří v nic jiného než v bolest, v »bolestnou souvislost věcí«, která nejde časy s žádnou nadějí na dny štěstí, věčně přesvědčená, že nesmí v nic doufat než v úrodu popela? —

Ale ve Větrech od Polů překonal p. Březina svoji negativní filosofii. Sám definuje bolest jako »tíži kosmu, cítěnou duší«. Sebevýchovou opustil hranice těla a světa; chodí nebesy jako jiní zemí. A tak vyrůstá před ním nový svět tajemné Spravedlnosti, v němž je odměňováno utrpení šťastnými úrodami v zahradě svědomí; a dříve člověk slzí, vrací se k novému náboženství, k mysteriu úsměvu a záhadné slavnosti veselí. Stať se Silným. Bolest neměla dosti tíhy, aby ho poděsila, zatáhnuvši obzor. Šel pod jejím klenutím s neskloněnou hlavou a nyní je to ona, která kráčí za ním, poslušná, v kraje, kde se slaví jaro duší. Vykoupil se obětovav smutek těla.

A tak stojí ve své poslední knize hlásaje metafysický Optimism. Jak je vzdálen tento visionář své generace, zmlitané horečkou pozemské hroudy! Jaké polo-odhodlanosti, polo-věle a polo-odvahy vůči tomuto člověku, jenž zapálil za sebou všechny mosty a přecházel nejhlubší propasti po laně své myšlenky! A přece tváří křeče, nejistoty, které ho povalovaly, když překonával pessimism Tajemných Dálků, jsou pro nás jen předměty dohadů: neboť noblessa jeho srdce pochovala to vše do svých hlubin a v nelitostných větách konstatovala pouze evoluci myšlenky. Ale tato mlčenlivost má právě opačný účinek: všichni ti, kteří ještě touží po diskretnosti a cudnosti k samu sobě, půjdou za jeho Dilem, jako ke svatyni, z níž sálá magické ovzduší a ve chvílích mdloby posílí se přikladem duše, jež jim dala vzniknout; duše, která byla dosti odvážná, že realizovala důsledky svého umění i v zevnějším životě. Tu, za každou básni, jako zakrytý mlčeným sklem, rysuje se člověk, s mimovolným a slavným gestem trpitele a úsměvem na rtech.

Jako kolotající palác, nádherný a snivý, otáčí se jeho duše a odhaluje stěny oživené kouzelnými obrazy. Po tolikkerých pochodech jest stále na půl-cestě. Čím dále vniká do tajemství, tím méně jí vystačují klíče k rozluštění; cíl jakoby se vzdaloval a každým krokem objevuje širší horizonty. Bůh, kterého dříve snila jako Jehovu, má nyní jediný znak — nevysvětlitelnost svého jednání, a člověk, od přírody zlý, nedovede rozumět jeho znamení. (Se smrtí hovoří spící...)

A s tímto náboženským, do sebe ponořeným charakterem kombinovala se sensibilita v neslýchané bohatosti, transfigurujíc všechny věci, na něž pohlédl, uvědomující si záchvěvy pleti i při nejslabších vlnách. Cítíte podivný dojem veršů:

(Snili) o ženách záhadných, zemlených tíží své krásy, jež volají milence písněmi zádumčivými. A jejichž šepot a vlněná šatu zdá se zakleté v květech a v dřimotě keřů.
(Stavitelé Chrámu.)

Ostrý relief reality a visionářské naladění tvoří jeho básně, značící pro nás reformu formy a imaginace. A zatím co myšlenkové fluidní a nadpozemský vrací se k zachycení svých vidění s vášnivou láskou k pevné a krásné linii, modeluje ji dle analogie všech pozemských tvarů přesnými prsty sochaře. Tak vyznívá jeho dílo v neustálou touhu zachytit nekonečné konečným, jež proměňuje četbu básni v dlouhé vibrace krásy, tragické a tajemné.

OTAKAR THEER.